

Kriittinen atsaus 1/1995

Suomi, vapaus, arvot

Esko Paakkola:	SUOMEN STRATEGIAT
Laura Kolbe:	VAPAUDEN KASVU JA MORAALIVAJE
Kari E. Turunen	ARVOT JA YRITTÄMINEN
Reijo Wilenius:	MITEN SUOMI TÄSTÄ ETEENPÄIN?

Kirja-arvosteluja

Kevään 1995 kurssit

Kevään 1995 yleisötilaisuudet

Kriittinen katsaus

N:O 1/1995 32. vuosikerta (Katsaus perustettu 1957)

Julkaisija

Kriittinen korkeakoulu ry
jäsenlehti

Toimitus

Esko Paakkola päätoimittaja
Sini Piippo
Tarja Riikonen

Ihnestyminen

Neljä numeroa vuodessa

Tilaukset
tiedustelut ja
osoitteenmuutokset

Kriittinen korkeakoulu
Köydenpunojankatu 4 b
00180 Helsinki
Avoinna: 9-16
puh 90-612 1511
fax 90-680 2990

ISSN 1237 - 4970

Toimitus vastaanottaa mielellään kirjoituksia lukijoiltaan.
Työtämme helpottaa, jos ne toimitetaan meille levykkeelle
kirjoitettuna.

Artikkeleiden osittainen lainaaminen on sallittua, mikäli
lähde mainitaan.

SUOMEN STRATEGIAT

Julkisen kielenkäytön termit ovat mielenkiintoinen ajan kuva. Käytetyt muodissa olevat sanat heijastavat aina sitä tunnetilaa ja tunnelmaa, jossa eletään. Yleensä-
hän olemme vain osittain tietoisia tunnetiloistamme. Eräs tällainen uuteen kukoistukseen noussut sana on strategia. Tämä sana on tullut yrityksissä ja laitoksissa korvaamaan termejä 'pitkän tähtäimen suunnittelu' tai 'keskipitkän aikavälin suunnittelu', jotka tuntuvatkin tänä päivänä jo elähtäneeltä neuvostoliittolais-DDR:läiseltä liturgialta. Nyt puhutaan Suomen tulevaisuusstrategiasta ja Kansallisesta tietotekniikkastrategiasta (Kotimaa 17.6.1994), opetusministeriö on hahmotellut Kansallisen sivistysstrategian (Komiteanmietintö 1993:36) sekä kansallisen koulutusstrategian (Komiteanmietintö 1994:1). Veli-Antti Savolainen on kirjoittanut ja toimittanut kirjan Suomen strategia. Myös erilaisissa seminaareissa haetaan Suomen strategiaa 2000-luvulle ja suurissa yrityksissä on erillisiä strategisen johtamisen tehtäviä.

Strategia sanan etymologia on varsin yksiselitteinen. Se tulee kreikan kiel-
len sanoista stratos leiri, armeija ja agein ajaa, johtaa. Strategos Kreikassa tarkoitti sotapäällikköä ja strategia. Kymmenellä korkeimmalla sotapäälliköllä oli tämä virkanimi. Nykysuomessa strategos nimitystä käytettäisiin kenraaleista. Strategia tarkoittaa siis alunperin sodankäyntitaitoa tai sodanjohtotaitoa. Arkisessa nykysuomessa strategia on saanut tästä johdetun neutraalimman merkityksen. Tällöin sillä tarkoitettanee taitavaa suunnittelua ja menettelyä.

Mistä ja miksi tällainen sodankäyntipohjainen metafora on tullut hallitsemaan yhteiskuntasuunnittelua ja keskustelua yhteiskunnallisista asioista laajemminkin? Miksi koulutuspolitiikkaa, Suomen kohtaloa ja tulevaisuuden suunnittelua, ts. erityisen tärkeiksi koettuja asioita, halutaan tarkastella strategiametaforan kautta? Mitä tämä kertoo yhteiskuntamme tiedostamattomasta tunnetilasta? Onko kilpailu yritysten, yhteisöjen ja yhteiskuntienkin välillä kiristynyt jo niin äärimmilleen, että voidaankin sen sijaan puhua sodasta - tosin Suomen tapauksessa vielä ilman ampumista ja konkreettisia räjähteitä? Yleisessä kielenkäytössä kansojen välisiä suhteita tarkastellaan ylipäänsä kilpailullisin ja sotaisin termein: kansainvälisessä kilpailussa häviäminen ja voittaminen, kauppasota, öljykrisi, markkina-alueiden valtaaminen jne. Perusmetafora kansainvälisten suhteiden ymmärtämisessä on kilpailu, jonka äärimmäinen muoto on sota. Tähän kilpailumetaforaan perustuvat myös erilaiset kansainväliset vertailut ja arvioinnit: muotia on verrata Suomen osaamista - erityisesti koulutuksen tasoa - muiden maiden vastaavaan. Perustava kysymys on: miten pärjäämme muihin verraten.

Vaikka tälle metaforalle kilpailusta onkin tiettyjä ilmeisiä perusteita, tulisi sen oikeutusta myös arvioida ja katsoa, mitä se kertoo meidän henkisestä tilas-

tamme. Olemmeko alitajuisessa tiedostamattamme jo käymässä sotaa, jolta vain ulkoiset tunnusmerkit puuttuvat? Eikö tämä ylimitoitettu puhe strategioista korostakin käsitystä kilpailusta, jossa viekkaudella ja oveluudella voidaan lyödä muut laudalta? Eikö tällainen osoita lopultakin vain alemmuudentuntoista nousukasmaisuutta?

On kysyttävä painokkaasti myös, voisiko olla muita metaforia, joilla tulevaisuuden haasteet (huom!, tämäkin osa kilpailumetaforaa) tai pikemminkin uudet ilmiöt voitaisiin kohdata. Missä on toisenlainen puhetapa näistä ilmiöistä? Missä ovat aidot kuvitelmat kansojen tai yritysten välisestä yhteistyöstä ja vuorovaikutuksesta? Ja miksi tämä kysymys kuulostaa juuri nyt niin naivilta?

Laura Kolbe, FT

VAPAUDEN KASVU JA MORAALIVAJE ¹

Suurin suomalaisuuteen liittyvä oivallus, jonka noin kaksivuotisen oleskeluni aikana Alankomaissa sain, liittyi rajanylitykseen. Siirtyminen Alankomaista Saksaan, siis Saksan pohjoisosiin, oli vaikuttava elämys: oli sellainen tunne kuin olisi kotiin Suomeen palannut, takaisin Pohjolan, Pohjois-Euroopan kulttuuripiiriin, jota leimaa luterilainen ankuruus, hierarkkisuus, autoritaarisuus... ja voimakas valtiokeskeisyys.

Toinen kirkas elämys ulkomailla olemiseen liittyi suomalaisuuteen ja nyt käytävään ns. arvokeskusteluun. Mistä löytyy henkinen koti, perusturvallisuus ja identiteetti näinä murroksen aikoina? Itse en puhuisi arvottomuudesta enkä moraalin vajeesta, puhuisin suomalaisten ihmisten henkisestä juurettomuudesta, joka on seurausta maailman nopeasta muutoksesta. Meillä ne ovat tulleet näkyville ennennäkemättömän voimakkaasti, sillä eurooppalaisittain myöhäinen rakennemurros 60-luvulla, siihen sitoutunut voimakas kehityksen, edistyksen, tehokkuuden ja suunnitelmallisuuden ilmapiiri katkaisi monessa suhteessa henkisen ja fyysisen jatkuvuuden, sen jatkuvuuden, jonka avulla valtaosa suomalaisista oli sitoutunut paikkaan, aikaan, maahan, luokkaan, historiaansa. Kansankoti-ideologia, sosiaalisten uudistusten ja hyvinvointivaltion valitseminen kansalliseksi symboleiksi on korostanut

yhteiskunnallista materialismia. Toisaalta julkisessa keskustelussa 1980-luvulla on jatkuvasti korostettu teknikan tehostamista ja teknisen ajattelun korostamista. Sen vastakohtaksi on noussut ”luonnon” ja ”koskemattomuuden” korostaminen, biologian ja ekologisen ajattelun nouseminen moraaliseksi arvoiksi ja maailmankuvan määrittäjiksi.

Meillä, toisin kuin useimmissa muissa vanhemmissa eurooppalaisissa maissa, on muutoksen ja muuttumisen, vapautumisen sanomasta tullut eräänlainen kansalaisuskonto. Pidetään itsestään selvänä, että uudet asiat, muutos, vanhan hylkääminen, ovat arvokkaampia kuin vanhat ilmiöt, tai jo olemassa olevat rakenteet. ”Muutosuskonto” luo vääranlaisia paineita - hättää, ahdistusta, pelkoakin: ”Pysynkö minä, pysyynkö perheeni, Suomi tai Eurooppa kehityksen ja muutoksen mukana?” Vastakohtana olevan jatku-

¹ Alustus Kriittisen korkeakoulun yleisötilaisuudessa 14.2.1994

vuuden ja pysyvyyden sekä niihin sitoutuneen arvomaailman korostaminen on meillä jäänyt vähemmälle.

Vapaus ja valtio

Suomalaista yhteiskuntamoraalia ja poliittista historiaa ei voi kirjoittaa tuntematta kompleksikasta ja monivivahteista suhtautumista vapauden käsitteeseen ja vapauden aatteeseen. Vuonna 1792 laulettiin Ranskassa: *Allons enfants de la Patrie/Le jour de gloire est arrivé*. Marseillaiset lauloivat sitä 1792, kun kansa hyökkäsi Tuilerie'hen ja vangitsi kuninkaan: Marseljeesista tuli tasavaltalaisuuden tunnusmerkki, uuden isänmaan, *La Patrien* -melodia. Tähän isänmaahan tulivat kuulumaan "le jour de gloire", loiston päivät, mutta myös *liberté, fraternité* ja *égalité*. Vapauden voitto ja triumfi oli sanoma, joka levisi kaikkialle Eurooppaan.

Miten vapautta tulkittiin 1800-luvun alun Suomessa? Zacharias Topelius suomensi meillä Marseljeesin sanat, mutta antoi niille laajemman merkityksen. Tyrannia oli vaihdettu kansan kahleisiin, mutta niillä ei topeliaanisen näkemyksen mukaan ollut mitään tekemistä keisarinvallan sorron kanssa. Suomen kansaa kahlitsivat koulutuksen ja sivistyksen puute. Näistä kahleista tuli vapautua. Koulutus, kansansivistystyö, oma kieli, sillä luotu kirjallisuus - ne vapauttivat Suomen tietämättömyydestä, auttoivat luomaan

Suomelle profiilin ja sen kansalle identiteetin.

Minkä tyyppinen oli se poliittinen vapausaate, joka Suomessa omakuttiin kansalaisyhteiskunnan muovautumisen vuosikymmeninä viime vuosisadalla? Tarjolla oli kaksi poliittisen ajattelun perinnettä, saksalaisperäinen hegeliläinen ja anglosaksinen liberaali traditio. Kuten valtion ja kansalaisyhteiskunnan syntyä tutkinut valtiotieteen lisensiaatti Tuija Pulkkinen on mainioissa artikkeleissaan todennut, nämä perinteet ovat toisiinsa kietoutuen ja alkuperäisiä mallejaan muunnellen eläneet eri muodoissaan tähän päivään saakka. Ne ovat saaneet aikaan omalaatuisen suomalaisen poliittisen kulttuurin, joka selvästi poikkeaa esimerkiksi muiden Pohjoismaiden vastaavasta. Yritän tässä lähteä purkamaan sitä, jotta pääsisimme perille "vapauskäsitteen" merkillisestä vaikutuksesta suomalaisuudessa.

Saksalainen ja englantilainen perinne, johon tässä en nyt juurikaan puutu, poikkeavat toisistaan juuri "vapauden ja pakon" -käsitteiden tulkinassa. Liberaalille, englantilaiselle traditiolle kansalaisyhteiskunta merkitsee vapautta ja valtio pakkoa - hegeliläiselle traditiolle kansalaisyhteiskunta pakkoa ja valtio vapautta.

Juuri tässä suhteessa talonpoikaisuudesta ja kristillisyydestä ammentanut suomalaisuus kytkeytyy voimakkaasti saksalaisuuteen - nouseva Snellmanin jälkeinen fennomania omaksui hegeliläisen filosofian. Liberaali ryh-

mittymä, jolla oli kannatusta aatelis-
tossa ja porvaristossa, omaksui no-
peasti englantilaisen liberaalin ja utili-
taristisen tradition, mutta jäi vähem-
mistöön. Fennomanian poliittinen e-
siinmarssi, sitoutuminen kieleen ja
kulttuuriin, ja fennomaanisen tradition
jatkuminen kansallisessa identiteetissä
sekä nykyisessä poliittisessa ajattelus-
samme selittää sitä, miksi ”vapaus”-
käsite meillä sai vahvan saksalaisen
sävyn. Liberaaliryhmät ja liberalismi
viihtyivät parhaiten kaupungeissa, joi-
den poliittinen vaikutusvalta meillä oli
pitkään marginaalinen - se selittänee
osaltaan englantilaisen liberalismiin
myöhäisen maihinnousun meillä Suo-
messä.

Mitä on saksalainen tulkinta va-
paudesta, miten se siirtyi suomalaiseen
ajatteluun? On palattava Immanuel
Kantin ajatustapaan, joka loi perustan
saksalaiselle idealismille. Kantin mo-
raalifilosofian mukaan ihmiset tekevät
tekoja ei-itsekkäistä syistä. Ihminen
kuuluu Kantin mukaan kahteen val-
takuntaan: hän on toisaalla luonnono-
lio, joka on luonnonlakien alainen.
Mutta toisessa valtakunnassa, jota
Kant nimeää ”vapauden valtakunnak-
si” ihminen on myös moraalinen olio.
Tässä valtakunnassa luonnolliset halut
asettuvat toissijaisiksi, moraalisten
arvioiden maailman alapuolelle. Sak-
salaisessa perinteessä - toisin kuin
englantilaisessa - vapaus on rationaali-
sen ihmisen moraalinen ominaisuus:
ihminen on vapaa ja vapaudella on mo-
raalilain muoto. Hegelillä valtio sai

subjektin muodon, ja siksi valtion
käsitteeseen liittyy moraalit. Hegelin
mukaan valtio on tahto, mutta valtion
käsite on huomattavasti laajempi kuin
se mihin olemme nykyisin tottuneet.
Hegelin valtioon kuuluvat sekä insti-
tuutioihin ja lakeihin sitoutuneet mo-
raalinormit että kansan keskuudessa
vallitseva moraalit. Tässä valtiossa yk-
silöiden korkein päämäärä on viettää
yleistä elämää.

Snellman välitti meille Suomeen
olennaisen Hegelin tavasta käyttää va-
pauuden ja pakon käsitteitä. Snellman-
ille kansalaisyhteiskunta oli saksalai-
sen idealismin mukaan pakkoa ja vält-
tämättömyyttä, valtio vapautta. Snell-
manille yksilö oli moraalioletto, ja
yhteisö normiyhteisö. Juuri Snellman-
ilta on peräisin ”lainkuuliaisen yh-
teiskunnan käsite”. Se ei siis ole mi-
kään tsaristinen piirre! Valtio on Snell-
manille ”dynaaminen prosessi”, ja val-
tion käsite viittaa sellaisiin tekoihin,
joihin liittyy aktiivinen moraalinen
asenne. Valtion käsitteellä kuvattava
toiminta on refleksiivistä ja moraalista
- se edustaa Snellmanin ajattelussa va-
pautta. Sellainen toiminta on valtioli-
listat, ja moraalista, joka tähtää kan-
sakunnan yleisen hyvän edistämiseen.
Tämä toiminta toteutuu parhaiten yle-
isen yhteiskunnallisen ja vapaan kan-
salaistoiminnan puitteissa, jossa pää-
määränä on yleisen hyvän, ei oman
edun saavuttaminen.

Juuri tässä valtiokeskeisyydessä
hegeliläisyys - Snellmanin kautta välit-
tyneenä - tuli leimaamaan suomalaista

poliittista ajattelua ja yhteiskuntamoraalia. Siinä erotetaan selvästi moraalinen toiminta oman edun tavoittelemisesta. Moraalisessa toiminnassa liitetään vapaus ja politiikka siten, että ”valtiollinen” toiminta ja yksityinen eduntavoittelu ovat toisilleen jyrkästi vastakkaisia. Tässä vapauskäsite vertautuu liberaaliin perinteeseen, joka ei edellytä omien taloudellisten intressien erottamista yleisestä intressistä. Päinvastoin, taloudellisen liberalismiin perinne nimenomaan samastaa ne.

Miten hegeliläinen ”vapauden” käsite ja siihen sitoutunut yhteiskunnallinen moraalin periaate jäi elämään meillä ja kuka sitä ylläpiti? Kysymys on mielenkiintoinen, ja vaatii vastausta. Tässä en puutu sen seikkaperäisemmin poliittisen, työväenliikkeen vaaliman vapauden, sorron alta vapautumisen aatehistorialliseen analyysiin, vaan nimenomaan fennomaanis-porvarilliseen vapauskäsitukseen, jolla oli suuri merkitys ja säteily sekä tasavallan ensimmäisinä vuosikymmeninä että erityisesti toisen maailmansodan jälkeen, ennen ns. 60-lukulaista radikalismia ja arvokriisiä. Sivistyneistö, erityisesti ylioppilaat, osallistuivat eri tavalla vapaus-käsitteen kehittämiseen ja vaalimiseen sekä siihen sitoutuneen valtiokeskeisyyden ylläpitämiseen.

Vapauden tahto

Vapaus sai vuoden 1918 jälkeen moraalisen sisältönsä lisäksi myös poliittisen merkityksen, joka oli sidoksissa

Venäjän kehitykseen ja Suomen itsenäistymiseen sekä sitä seuranneeseen kansalaissotaan, vapaussotaan. Vapaussota oli sotaa sorron poistamiseksi, vapauden saavuttamiseksi. Valtiotasolla se tarkoitti maan itsenäistymiseen liittyvää sotaa, kuten mm. historiantutkija Ohto Manninen on osoittanut. Kun puhutaan Suomen vapaussodasta tarkoitetaan, että sotaa käytiin maan vapauttamiseksi vieraasta vallasta ja vieraasta sorrosta. Vapaussotamääritelmä sisältää kaksi ulottuvuutta: Suomi oli sodassa Neuvosto-Venäjää vastaan ja tällä sodalla maa vapautettiin vieraasta vallasta.

Juuri vapaussota sai - Neuvostoliiton sisäisen kehittymisen vastakohdaksi - poliittisen ja aatteellisen merkityksen. Vapaussota oli taistelua demokraattisen suomalaisen yhteiskunnan puolesta Venäjän neuvostovallan leviämistä vastaan. Poliittinen porvarillinen vapauden tahto liittyi 20-luvun Suomessa itsenäisyyden säilyttämiseen ja uskoon kansallisen kulttuurin oikeutuksesta. Tähän ”vapaustahtoon” liitettiin erityisesti aatteellisesti vaikutusvaltaisen Akateemisen-Karjala-Seuran toimesta ”ryssävihan” lataus, jonka käyttöaineena oli voimakas, poliittinen anti-kommunismi ja Neuvostoliiton vastaisuus. Ryssävihan lietsominen tähtäsi kansallisen identiteetin vahvistamiseen: oli kehitettävä uusi isänmaallisuus, uusi kansallistunne, joka lähti poliittisesta vapauden tahosta. Uuden isänmaallisuuden tuli olla aggressiivis-

ta ja ekspansiivista, vapaustahtoista (siis suhteessa Venäjään).

Vuoden 1918 jälkeinen kehitys sidottiin kansalliseen heräämiseen - luokkavastakohtaisuuksien sijalle ryhdyttiin AKS:n ja nousevan nuoren akateemisen sivistyneistön keskuudessa nostamaan kansallisen solidariteetin ideologiaa. Kun Suomen itsenäisyyden pahimpana uhkana nähtiin sekä alueellisesti että aatteellisesti idästä tullut paine, korostui 1920- ja 1930-luvulla erityisesti poliittinen vapaustahtoisuus. Itsenäisyyden saamisen jälkeen korostui voimakas snellmanilainen, valtiokeskeisyyttä korostanut velvollisuusprinsiippi. Tällä oli kaksijakoinen poliittisen vapauden perintö: se ulottui sekä menneisyyteen että tulevaisuuteen. Historiasta tulivat ne velvollisuudet, jotka suomalaiset saivat itsenäistyessään. Ne koskivat ensi sijassa itsenäisyytemme ja vapautemme säilyttämistä ja vahvistamista. Tulevaisuuteen itsenäisyyden alkuvuosien aikaansaannokset velvoittivat siten, että oli työskenneltävä sivistyksellisten, taloudellisten ja yhteiskunnallisten olojen parantamiseksi. Porvarillinen vapaustahto oli mitä suurimmassa määrin 1920- ja 1930-luvulla pyrkimystä luoda kansallinen turvallisuus lujittamalla valtiota snellmanilaisessa hengessä.

Vapaussodalla itsenäisyytensä lunastaneen kansan historiallinen tietoisuus synnytti voimakkaan moraalisen velvollisuuden tunteen. Erityisesti talvisodan osoittama vapaudentahtoisuus sitoi Suomen ja suomalaiset voi-

makkaasti kutsumustehtäväänsä - se liittyi olemiseen Euroopan ja länsimaiden etuvartiona itää vastaan. Vapaus ei ollut yksilöllinen kokemus, vaan kollektiivisen, valtiolliseen olemiseen liittyvä kehys, joka velvoitti moraalisesti jokaisen täyttämään tinkimättömästi velvollisuutensa - itsenäisen Suomen säilyttämiseksi.

Vapaus on vastuu!

Sodan jälkeisten kansallisten teemojen, isänmaan ja demokratian, ohella herätti vapauden aate runsaasti keskustelua. Taustalla vaikutti ”demokratian kriisi”, maailmansodan seurausten avaamat näkymät yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen. Vapausteema herätti Suomessa varsin paljon keskustelua ennen kuin vuoden 1947 rauhansopimus määritteli Suomen aseman. Suomen Kulttuurirahasto järjesti 1946 kirjoituskilpailun aiheesta ”Onko yksilön vapauden ja yhteiskunnan edun välillä sovittamattomia ristiriitoja?”. Palkitut artikkelit julkaistiin Taistelu yksilön vapaudesta -nimisenä kirjana. Se osoittaa selvästi porvarillisen vapauskäsitteen sisällön Suomessa.

Valtaosa kirjoittajista nosti länsimaiseen demokratia-käsitteeseen kuuluvat vapaudet esikuvallisiksi. Sanoma oli selkeästi kommunismin ja ”marxilaisen yhteiskuntakäsityksen” vastainen. Lähetystösihteeri Heikki Brotherus painotti oikeusvaltion ja vapauksien suhdetta: oikeusvaltiolle on ominaista vapauksien turvaaminen valtio-

valtaa vastaan. Brotheruksen mukaan länsimainen demokratia pystyi parhaiten turvaamaan yksilön vapauden, ajamaan kaikille yhteiskunnan jäsenille yhteistä etua. Hän viittasi myös vapauksien ja oikeuksien kääntöpuoleen, yksilön velvollisuuksiin lähimmäistä ja yhteisöään kohtaan. Professori J.E. Salomaa viittasi selvemmin länsimaisen demokratian ja vapauden keskinäiseen riippuvuuteen: demokratia ei voi elää muualla kuin vapauden ilmapiirissä. Salomaa totesi, että yhteiskuntaa ei saanut uhrata itseään tehostavien yksilöiden anarkialle eikä yksilöä massojen painostukselle. Sosiaalisten ongelmien hallitseminen edellytti sivistyksen tasapainoista tilaa. Demokraattisessa valtiomuodossa tunnustettiin yksilön ja yhteiskunnan oikeudet, kansalaisen vapaus ja hallituksen valvontaoikeus. Tätä vapautta uhkasi jatkuva sota sekä toinenkin vaara, teollisuuden loppumaton laajeneminen. Se osoitti kommunismin ja industrialismin ilmeisen sukulaisuuden ”vapauksien” uhkana. Yksilö muuttui kollektiivin osaksi, palaseksi teollisen tai poliittisen organisin toiminnassa. Länsimaisen demokratian vastakohtana oli, kuten maisteri Margit Törnudd totesi tunnustuspalkinnon saaneessa kirjoituksessaan, neuvostoliittolaisen marxismin käytännöllinen sovellus, jossa yhteiskunnan säilyttäminen vallankumouksen sorvaamassa muodossa oli itsetarkoitus. Sen rinnalla yksilön henkilökohtaiset etupyrkimykset, vapauden ja oikeuden

vaatimukset olivat kauttaaltaan alistetussa asemassa.

Kirjoituskilpailun hahmottamien vapauksien lähtökohtana olivat useimmille kirjoittajille Ranskan vallankumouksen esille nostamat ja liberaalien edelleen kehittämät taloudelliset, henkiset ja poliittiset vapaudet, mutta myös voimakas hegeliläis-snellmanilainen korostus. Yhteiskunnan etu oli toteutettavissa vain yksilön vapauden kautta. Henkisesti vapaat yksilöt olivat kuitenkin enemmän kuin pelkkiä yksilöitä. He olivat todellisia yksilöitä suhteessa sosiaalisiin kokonaisuuksiin kuten perheeseen, kuntaan ja valtioon, joiden jäseniä he olivat. Vapaus oli sosiaalista vaikuttamista ja velvollisuutta, se oli henkistä kasvuvoimaa, elähdyttävä perustaso. Vapaus merkitsi kansan elämässä jatkuvaa aineellista ja henkistä kasvua ja voimistumista, kuten Salomaa totesi: ”Kansan vapaus muodostuu todelliseksi arvoksi vasta silloin, kun kansa kykenee sen pohjalle rakentamaan kulttuurin, kun se kykenee kyntämään oman vakonsa ihmiskunnan kulttuurivainioon”. Länsimainen demokratian malli ja yksilön vapaus siihen liittyvine velvollisuuksineen oli tehokkain keino henkisen ja taloudellisen edistyksen saavuttamiseksi. Sanoma oli selvän anti-kommunistinen: yhteiskunnan turmioksi oli muodostunut järjestelmä (kommunismi), joka laiminloi yksilön vapauden huomioon ottamisen ja suhtautui halveksivasti humanismiin.

Yksilön ja kansakunnan monitahoisen vapauden suhdetta pohdittiin ylioppilasmaailmassa, jossa sotien jälkeen pidettiin keskeisenä tavoitteena Suomen palauttamista Pohjolan yhteyteen ja Pohjoismaiden edustaman vapauden piiriin. Ylioppilaskunnan ensimmäisessä itsenäisyyspäivänjuhlassa 1947 puhunut Härmäläis-osakunnan kuraattori, dosentti Eino E. Suolahti yhdisti ”henkisen itsenäisyyden” vapauden käsitteeseen. Suolahden mukaan henkinen itsenäisyys meidän takasi niin yksilölle kuin kansallekin voimia, jotka auttoivat kestämaan, kun kansallista kestäkykyä oli rasitettu äärimmilleen. Mitä korkeammalla henkisellä tasolla ihminen oli, sitä paremmin hän saattoi suhtautua ympäröiviin muutoksiin, totesi Suolahti. Tie kansakunnan henkiseen itsenäisyyteen saavutettiin syventämällä kansallista kulttuuria, etsimällä totuutta ja omaa minuutta. Jos yksilöt tässä etsinnässä löysivät hengen vapauden, oli koko kansakunnan hengen vapaus taattu ja sen seurauksena myös ”muu vapaus”.

Taustaa 1950-luvun sivistyneistön vapauspohdinnolle antoivat sekä 1940-luvun uusisänmaallisuus, joka ilmeni kulttuuritoiminnan nousussa että kansainvälinen kehitys, kylmä sota ja maailman kaksinapaistuminen. Ylioppilaslehden päätoimittaja Erkki Salonen formuloi 1949: ”Kaikki vapautta rakastavat kansat kunnioittavat sodan tai rauhan aikana viimeiseen asti velvollisuutensa täyttäneitä miehiään ja naisiaan. Itsenäisen Suomen vapaa

kansa ei tee tässä suhteessa poikkeuksia. Meille vapauden vaatimus ja sen varjelemisen tahto on veressämme velvoittavana perintönä. Sankarivainajiemme muistoa me emme milloinkaan himmennä taistelujen poliittisella arvostelulla, vaan suomme vapautensa puolesta taistelleille ja kentällä tai kotirintamalla kaatuneille nöyryyden ja jakamattoman kunnioituksemme”.

Samaan teemaan palasi ylioppilaspastori, tohtori Mikko Juva pohtiesaan ylioppilaiden kutsumustietoisuutta. Ylioppilaslehdessä keväällä 1950 julkaistussa artikkelissa Juva viittaa sotien jälkeiseen suureen kansalliseen murrokseen, joka oli jättänyt jälkensä myös yksilöihin turvattomuuden tunteen lisääntymisenä. Sitä oli enentänyt sodan jälkeinen käytännöllinen materialismi ja se, että jokainen ajoi omaa etuaan. Tämä oli sulkenut pois kutsumustietoisuuden ja siihen liittyvän velvollisuusprinsiipin. Juva peräänkuulutti ylioppilasmaailmaan aatteellisuutta ja eettistä velvoitusta, oman ajan kutsumusta. Sellaiseksi eivät kirjoittajan mukaan kelvanneet kulttuuriharrastuksen aate, ei liberalismiin usko ihmishengen vapauteen eikä federalismi eli maailmankansalaisuuden aate. Mitä jäi jäljelle? Juvan mukaan jäivät vanhat aatteet, kansan palveleminen, maan ja isänmaan puolesta taisteleva: ”Jää myös oikeus vapauteen ja taistelu sen puolesta. Oikeus ajatella vapaasti, uskoa vapaasti, puhua vapaasti. Tämän toteuttaminen ja säilyttäminen tuleville

polville on myös elämisen arvoimen tehtävä”.

Vuonna 1950 perustetun Vapauden Akateeminen Liitto -nimisen poliittisen ylioppilasyhdistyksen tarkoituksena oli koota piiriinsä isänmaalista ajattelutapaa ja vapaata yhteiskuntajärjestystä kannattavia ylioppilaita. Tämän toiminnan päämäärän tuli näkyä järjestön nimessä: Akateeminen korosti järjestön kytkeytymistä yliopistomaailmaan (jäseneksi hyväksyttiin myös virka- ja loppututkinnon suorittaneet) ja ylioppilaiden eliittiasemaa; vapaus, johon suomalainen valtiojärjestys oli sitoutunut, oli länsimaisen demokratian perusarvo; liitto viittasi siihen, että kokoonpano oli toistaiseksi epävirallinen, mutta kattava. Sääntöjen mukaan tarkoituksena oli ”edistää suomalaista ajatustapaa, siveellistä ryhtiä ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden henkeä jäsentensä keskuudessa, korostaa yhteenkuuluvaisuuden ja yhtenäisyyden tahdon merkitystä kansan olemassaololle ja toimia suomalaisen kulttuurin ja vapaan valtio- ja yhteiskuntajärjestyksen vaalijana sekä innostaa jäseniään työhön isänmaan ja kotiseudun hyväksi”.

Mutta muuallakin 50-luvulla määriteltiin akateeminen vapaus-käsitys. Mm. yliopiston rehtori Ravila korosti monissa puheenvuoroissaan vapauden ja vastuun yhteiskunnallisia päämääriä, jotka liittyivät ylioppilaspolven isänmaallisiin kutsumustehtäviin. Ravilan sanoma oli, että Suomi kansakuntana oli mennyt, mikäli par-

haat voimat eli ylioppilaat eivät koe tunnetta siitä, että isänmaan vapaus ei säily ilman vastuuntunnetta. Isänmaa tarvitsi ”tekojen uskontoa”, taistelua ja ponnistelua oman oikeuden puolesta.

Olen viipynyt melko kauan tässä teemassa - vapauden poliittisessa aatteessa - mutta syykin on selvä: näen, että se muodostaa kulttuurissamme merkittävän mentaalisen, suomalaisuutta määrittelevän tason.

Vapauden perintö

Vapauden perintöä analysoitiin porvarillisessa Suomessa runsaasti 1960-luvulla. Suomen itsenäisyyden 50-vuotisjuhlien yhteydessä järjestettiin Vapausperinteen viikko ja sen yhteydessä julkaistiin asiaa pohjustanut kirjanen. Vapaus kytkettiin kirjaseen monissa arvovaltaisissa artikkeleissa yhä itsenäisyyteen ja itsemääräämiseen, olemassaoloon omilla nautintamailla ilman vieraiden ulkoapäin antamia velvoitteita. Suomalaisella vapaudella tarkoitettiin myös loukkaamatonta säätylohjaista yhteiskuntajärjestystä, jossa vapaus perustui Pohjoismaiseen perinteeseen ja käyttäytymismuotoon (Kustaa Vilkuna). Professori Renvall kiteytti vapauden seuraavasti:

”Vapaudella voidaan tarkoittaa valtiollista vapautta, kansakunnan vapautta määrätä omista asioistaan, taikka siirtymällä hiukan toisille raiteille puhua kansallisuuksien vapaudesta omaehtoiseen sisäiseen kehitykseen. Toisen tulkinnan mukaan

voidaan ajatella vapauden sisältävän kunkin yksityisen ihmisen lain ja oikeusjärjestyksen turvaamaa oikeutta tietyissä rajoissa toteuttaa omia pyrkimyksiään."

Professori Veli Merikoski kiteytti puheenvuorossaan koko tasavallan aikaisen suomalaisen porvarillisen ja kansallisen vapauskäsitteen periaatteet:

"Kansallisuusaatteen erityisenä voimanlähteenä on aina ollut vapauden ajatus. Kansojen ja valtioiden vapaus merkitsee sitä, että ne itse voivat - suhteessa toisiin kansoihin ja valtioihin - määrätä omista asioistaan... Vain vapaana eläen voi kukin kansa antaa suurimman panoksen koko ihmiskunnan yhteiseksi hyväksi. Vapauden ilmapiirissä se voi parhaiten kehittää omaa henkistä ja taloudellista kulttuuriaan ja luoda onnellisen elämän edellytyksen kaikille jäsenilleen. Vapaan kansan kannustimena on, että se tietää saavansa itse nauttia oman työnsä tulokset."

Matkalla vapauteen?

Mitä tapahtui snellmanilaiselle, porvarillis-kansalliselle vapausaatteelle, miksi se ei enää ole olemassa suomalaisten tekoja ohjaavana ja maailmankuvaa jäsentävänä ideologiana, moraalisenä selkärankana? Syitä on kolme: yleinen poliittinen kehitys, joka voimistui erityisesti Kekkonen toisen ja kolmannen presidenttikauden aikana,

pakotti suomalaisen yhteiskunnan historialliseen, ideologiseen ja poliittiseen uudelleen arvioon. Toisaalta hyvinvointivaltion rakentuminen muutti vapauskäsitteen painopistettä. Se toi kansallisuusaatteen elähdyttämän ja moraalisesti velvoittavan vapausideologian rinnalle keskustelun kansalaisten sosiaalisten ja taloudellisten oikeuksien asemasta. Kolmanneksi: 60-luvun asennevallankumous synnytti uudenlaisen yhteiskunnallisen parannusopin. Yhteiskunnan oli tingittävä normeistaan ja sallittava ihmisten kehittyä vapaasti sellaisiksi kuin haluavat tai sattuvat kehittymään.

Yhteiskuntapolitiikan suunnitelmallisuuden lisääminen, kansallisen integraation vaatimus sekä uusi ulkopolitiittinen suuntaus, jotka voimistuivat erityisesti 1960-luvun jälkipuolella ja 1970-luvun alussa, pakottivat porvarillisen aatteellisen vapauskäsitteen purkamiseen. Vasemmisto ja erityisesti kommunistien integrointi yhteiskuntaan merkitsi sitä, että vasemmiston historianäkemyks, työväenluokan taisteluhistoria vapauskäsitteineen, oli hyväksyttävä osaksi pluralistista poliittista järjestelmää. Aatteellisuutta materialistisen sijasta korostanut kansallinen porvarillinen vapaushistoria sai nyt uuden tulkinnan, luokkahistoriallisesta näkökulmasta nähtynä. Kansallisia myyttejä, joihin vapauskäsittekin kuului, ryhdyttiin tutkimuksen menetelmin purkamaan.

Porvarillisen "vapaushistorian" murenemista edisti myös uusi ulko-

poliittinen suuntaus, jossa pyrittiin ymmärtämään sitä, miltä asiat, historia, näyttivät Neuvostoliitosta nähtynä. Rauhankeskustelu ja yleinen kansainvälistymissuuntaus vaikuttivat siihen, että Suomi pyrittiin näkemään uudessa globaalissa kontekstissa. Tässä maailmankatsomuksen murroksessa ”vapauden ja itsenäisyytaistelun” velvoittava moraalinen sisältö marginalisoitui niin, että se eli 1970-luvun ja valtaosan 1980-lukua ns. maanpuolustustahtoisuutta vaalivissa piireissä.

Euroopassa, Ruotsissa ja jossain määrin myös Suomessa 1960-luvun puolenvälin sosiologien ja politiikan tutkijoiden keskusteluteemoihin kuului kysymys ideologioiden, aatteiden kuolemasta. Ruotsissa aatteiden kuolemasta puhui valtio-oppinut ja kirjailija Herbert Tingsten, jonka vuonna 1966 ilmestynyt kirja *Från ideer till idyll* pohti aatteellisuuden vaikutusvallan ja merkityksen vähenemistä ns. onnellisissa, taloudellisesti kehittyneissä demokratioissa. Puolueet olivat lähentyneet toinen toisiaan, kieli, uskonto tai kansallisuus oli menettänyt aatteellisen vetovoimansa. Kansallisvaltio tai yhteiskuntaluokka ei enää jäsentänyt yksilöiden maailmaa mielekkäällä tavalla. Elintason noususta oli seurannut sosiaalisten erojen kaventuminen, aatteellisuuden tilalle oli tullut yksilötason onnellisuuden luominen.

Vapauden perintö -kirjasessa liberaali professori, oikeustieteen tohtori Kauko Sipponen kirjoitti toisen tasa-vallan eli ns. hyvinvointivaltion tavoit-

teista. Tasa-arvoisuuden vaatimus vaikutti siihen, että kansalaisille tuli lisää toimintavapautta ja poliittisia vapausoikeuksia. Sipponen viittasi aikakauden keskeiseen termiin, ihmiskeskeiseen politiikkaan: yhteiskuntaa oli ensisijaisesti kehitettävä ihmisyksilöiden tarpeiden ja toiveiden mukaisesti. Vapaus sai hyvinvointivaltiossa uuden sisällön, kun yhteiskunta siirtyi sattumanvaraisesta yhteiskuntapolitiikasta suunnitelmalliseen ja järjestelmälliseen yhteiskuntapolitiikkaan, joka ennakoiluottomasti käytti hyväkseen tieteen ja tekniikan saavutuksia. Se merkitsi, kuten Sipponen alleviivasi, vapautumista uskomuksien ja entisen elämäntavan paineesta.

Meillä uutta vapautumista tuki samanaikainen voimakas yhteiskunnallinen rakennemuutos. Radikalismi, porvariston hegemoniaa vastaan suunnattu kritiikki nosti Suomessa ennen näkemättömän voimakkaasti esiin uudenlaisen demokratian, hyvinvoinnin ja tasa-arvoisen ihmiskuvan. Ne perustui- vat sellaiseen vapauteen, joka oli vapautta jostakin pikemminkin kuin vapautta johonkin. Suuntana oli yhä vapaampi ihminen, joka oli entistä vähemmän sidoksissa biologiseen perintöön ja sosiaaliin lainalaisuuksiin. Perinteiset kansalliset, suomalaiset hyveet, joihin ”vapauden aatteenkin” vaaliminen oli kuulunut, korvautuivat individualistisella ja hedonistisella et- sinnällä.

Yksilöllisyyden korostaminen ja itsensä toteuttaminen ovat korvanneet

ylevän, kollektiiviseen vastuun- ja velvollisuudentuntoon sekä uhrautuvaisuuteen perustuneen kansallisen, vapausaatteen elähdyttämän hengen. Mitent se on mahdollista? Vanhempi ruotsalainen tutkija Nils-Arvid Bringéus puhuu paradigman vaihtumisesta. Itsensä toteuttamisen periaate merkitsee sitä, että yksilö nousee tärkeämmäksi kuin kokonaisuus, yhteiskunta. Oikeus itsensä toteuttamiseen on paradigman mukaan tärkeämpi oikeus kuin ne velvollisuudet, joita yhteiskunta asettaa. Bringéus näkee tässä kahden sukupolven välisen huomattavan eron: vanhemman sukupolven yhteiskunnallinen ja moraalinen velvollisuus oli häivyttää ”oma minä” taustalle, kun nuorempi suurentaa ”minän” merkitystä.

Kysymyksessä on kuitenkin pitkä kulttuurin prosessi, kuten amerikkalainen tutkija Richard Sennet on todennut: jo ainakin Ranskan vallankumouksen päivistä alkaen on kaikkialla ollut selvä henkilökohtaiseen vapautteen pyrkinyt tendenssi, jota sittemmin romantiikan esiin nostama kaipuu aitoon ja koskemattomaan on syventänyt. Siinä elämän mielekkyyttä haetaan intimiteetin ja yksilökokemuksen kautta pikemminkin kuin transkendenttiin kokemukseen turvautuen. Siihen on liittynyt teoria yhteiskunnan syyllisyydestä kaikkeen ihmisen pahuuteen, joka on eri aikoina muovannut pohjaa poliittisen ja sosiaalisen vallankumouksen suunnittelijoille.

Arjen ideologia on siis voittanut ammatillista korostavan. Uhrautumista

vaikkapa perheen, työpaikan, tehtävän, yleisen hyvinvoinnin tai kansakunnan hyväksi ei koeta palkitsevana vaan rajoittavana. Vaatimus siitä, että yksityisen kokemuksen tuli näkyä myös ulospäin, on murtanut voimakkaasti Pohjoismaista tapakulttuuria. Kun ulkoinen kontrolli on korvattu sisäisellä, on se ”vapauttanut” meidät sosiaalisesta pakosta, piinaavasta velvollisuudentunteesta, rituaaleista ja seremoniallisuudesta, kuten mainio ruotsalainen etnologit Jonas Frykman on todennut tutkiessaan eri sukupolvien suhtautumista akateemisiin juhlarituaaleihin.

Onko 90-luku moraalien, kollektiivisen kokemuksen ja kansallisen uhrivalmiuden vuosikymmen? On olemassa monia merkkejä siitä, että siirrymme yksilökeskeisyyttä korostaneesta 80-luvusta kohti uutta moraalien nousua. Euroopan uudelleenmuotoutuminen on meilläkin tuonut paitsioista perinteisen porvarillisen vapausahtoisuuden. Poliitiikan rappio ja luottamuspula on nostanut esiin vaatimuksia korkeammasta moraalista ja jalommista periaatteista - uuden presidentinkin oletetaan niitä ilmentävän. Taloudellinen laskukausi on pakottanut arvioimaan hyvinvointivaltioon niin olennaisesti kuuluneen eturyhmä-ajattelun uudelleen - korostetaan jälleen kansakunnan parasta ja yhteistä hyvää. Työn ja työpaikan merkitys on noussut sitä mukaan kun työpaikkaa vailla olevien määrä on kasvanut. Kanssaihminen hätä on saanut aikaan laajaa hyväntekeväisyyttä - jopa valmiutta uhrautua toisen puolesta.

Kodin, perheen, suvun ja maakunnan -
siis paikallisen - merkitys ja moraali-
nen sisältö on kirkastumassa euroop-
palaisen poliittisen murroksen ja jul-
kisen vallan murtumisen seurauksena.
Kritiikki sallivaa yhteiskuntaa ja va-
paata kasvatusta kohtaan on nouse-
massa kaikkialla lännen suurissa kult-
tuurimaissa, samoissa maissa, joista
Pohjoismaihin saapuivat 60-luvulla ns.
pehmeät, yksilöllistä vapautumista ko-
rostanteet ideologiat.

Kaikki merkit viittaavat siihen,
että moraalinen vaje uhkaa täyttyä. O-
lemmeko lähestymässä Kantin ”vapau-
den valtakuntaa”, jossa ihminen on
myös moraalinen olento suhteessa yh-
teiskuntaansa?

Kari E. Turunen, YTT

ARVOT JA YRITTÄMINEN

Arvoista keskustellaan kaikkialla yhteiskunnassa. Arvoja, ts. ihmisten arvokkaina pitämiä asioita, on tietysti ollut aina. Elämä ei ole ollut "arvotonta" enenkään, mutta ilmeisesti olemme nyt tulossa tietoisemmiksi arvoista.

Muun arvoihin kohdistuneen pohdiskelun ohella on alettu puhua jopa arvojohtamisesta, jota maailmalla lanseerataan uutena ja hienona ideana. Jälleen voisi sanoa, että "arvotonta" johtaminen ei ole ollut enenkään, mutta ilmeisesti meitä kuitenkin herätellään nyt johonkin. Johtaminen on joka tapauksessa muuttunut tyyliltään vuosikymmenien kuluessa, ja ilmeisesti on muuttumassa nykyin.

Se, muuttaako keskustelu arvoista paljon elämäämme, jää nähtäväksi, mutta tietoisuutemme niistä kasvaa joka tapauksessa. Kaikki yhteiskunnallinen keskustelu muuttaa jotain. Ensin keskustellaan, sitten asiat muuttuvat vähin erin ja ainakin joiltain osin. Uskon myös arvokeskustelun vaikuttavan jollain tavoin, vaikka muutos saattaa tulla hitaasti ja huomaamattomasti, ikään kuin selviönä sitten, kun keskustelu ei enää ole niin aktiivista eikä sitä enää katsota niin tarpeelliseksi.

Itse asiassa ihmisen maailma on arvojen läpäisemä, ts. ihmisen maailma on arvojen maailma. Kaikkia asioita, ilmiöitä, tapahtumia arvioimme niiden

arvon mukaan. Tavoittelemme tai ylläpidämme sitä, mitä pidämme arvokkaana. Tosiasiat ja arvot kietoutuvat puheissamme ja asenteissamme niin kiinteästi yhteen, että niitä on monesti vaikea erottaa toisistaan.

Puhe arvoista on ollut kuitenkin varsin hämäävä ja siksi olen itse yrittänyt jäsentää sitä. Ihmiset saattavat pitää arvoina lähes mitä tahansa ja mainitsevat mitä erilaisempia asioita arvoina. Siksi on hyvä yrittää selkeyttää kuvaa.

Varsinaisiksi arvoiksi olen kutsunut totuutta, kauneutta ja hyvää (tai hyvyttä), ns. platonisia arvoja. Platonisiksi niitä kutsutaan siksi, että jo muinaisessa Kreikassa filosofi Platon oivalsi, että ihminen tarkastelee todellisuutta näiden ideoiden eli hahmojen läpi. Totuus, kauneus ja hyvä ovat eräänlaisia kriteerejä, joita käytämme arvioissamme. Jätän varsinaiset arvot tässä kuitenkin näin lyhyelle maininnalle, vaikka ne ovat ehkä kulttuurin ja ihmisyyden perusta, kuten monet ovat asian nähneet.

Ihanneanalyysi ja arvojohtaminen

Toista hyvin laajaa joukkoa arvoja olen kutsunut ihanteiksi. Ihanteita on todella runsaasti. Niitä on muun muassa rehellisyys, luotettavuus, oikeudenmukaisuus, tasapuolisuus, huomaavaisuus, suvaitsevuus, vastuullisuus, velvollisuuden tunto, tunnollisuus, vaatimattomuus, myötätuntoisuus, vapaus, tasa-arvo, ystävällisyys, hienotunteisuus, lähimmäisenrakkaus, yhteisvastuullisuus, vieraanvaraisuus, ennakkoluulottomuus, järkevyyys, itsemäärääminen, itsensä toteuttaminen, raitius, ahkeruus, kurinalaisuus jne.

Ei tarvitse kovin kauan pohtia ihanteita ymmärtääkseen, että ne ovat tärkeitä yhteiskunnalle ja ihmisten keskinäiselle vuorovaikutukselle. Olenkin sanonut, että ihanteet jäsentävät ja organisoivat yhteiskuntaa, syvimmitään tekevät yhteiselämän mahdolliseksi. Jos jotkin tärkeät ihanteet katoaisivat yhteiskunnasta, se merkitsisi yhteiskunnan romahtamista. Ei siis ihme, että ihanteista puhutaan usein tärkeinä arvoina.

Jos yhteiskunnalliset olot ovat alkeelliset, se merkitsee muun muassa sitä, että käyttäytymistä tai vaikkapa hallintoa tai lainsäädäntöä ohjaavat kehittyttömät ihanteet. Menneisyyden yhteiskunnat ovat olleet usein alkeellisia meidän näkökulmastamme, vaikka ilmeisesti niin ovat monet yhteiskunnat ja valtiot tälläkin hetkellä maapallolla.

Kehityksen näkökulmasta voi ajatella, että yhteisöt ja yhteiskunnat o-

vat tavallaan asettaneet tiettyjä ihanteita kansalaistensa noudatettaviksi, ja näin on ehkä paremmin selvitty eteenpäin. Viime vuosikymmeninä on nähty, että joidenkin uusien ihanteiden noudattamista ryhtyy aluksi vaatimaan jokin pieni joukko, joka oivaltaa uudistumisen tarkeyden. Monesti käydyn keskustelun seurauksena uudet periaatteet lopulta hyväksytään laajemminkin, ajatellaan vaikkapa luonnonsuojelua tai suvaitsevuutta erilaisia vähemmistöryhmiä kohtaan. Esiintyy luonnollisesti aina vastustusta, mutta keskustelun kuluessa yhteiskunta omaksuu uusia toimintaperiaatteita, ja arkiset toimmemme ja asenteemme muuttuvat.

Yhteiskunnalliset murrokset ovat olleet muun muassa ihannemurroksia, ajatellaan vaikka Ranskan suurta valankumousta ja sen arvoja, vapautta, veljeyttä ja tasa-arvoa, joita itse kutsuisin ihanteiksi. Vaikka nämä ihanteet ja niihin liittyvät yksilön oikeuksia ja vapauksia korostavat monet muut ihanteet eivät menneet Ranskan vallankumouksen pyörteissä vielä täysin läpi - ehkä tuli takapakkiakin, kehityksessä esiintyy aina vastavirtoja - niin vähitellen nämä ihanteet ovat muotoilleet eurooppalaisia yhteiskuntia dramaattisesti, jos vertaa menneisiin historiallisiin vaiheisiin.

Mutta mennään tarkemmin yhteen esimerkkiin. Eräältä huomattavalta yritysjohtajalta kysyttiin televisiossa, mikä hänen mielestään on tärkein arvo, mitä tulee kunnioittaa yritystä

johdettaessa, varsinkin vaikeina aikoina. Hän vastasi: rehellisyys.

Jokainen tietysti ymmärtää tällaisten, sanoisiko vanhojen ja luonnolisten ihanteiden - mitä rehellisyysskin edustaa - arvon arkisessa elämässä. Pelkistetysti rehellisyys voi tarkoittaa joko toden puhumista tai ei-varastamista. Kohtuullinen kiinni pitäminen rehellisyydestä näin ymmärrettynä on tietysti tärkeää yhteiskunnan kannalta. Jos ihmiset hyvin yleisesti varastelisivat eivätkä välittäisi puhua totta, elämä kävisi vaikeaksi. Rehelliisyys on varmasti yksi avainarvoista tai -ihanteista.

Rehelliisyys, jos sitä kohtuullisesti noudatetaan, on pitkällä aikavälillä tavallaan vankka perusta. Tämä on tyypillistä usein ihanteille. Jos niitä päättäväisesti tai kestävästi noudatetaan, ne luovat vakautta, luottamusta, ja ovat edullisia yleensä kaikille osapuolille. Esimerkiksi epärehelliisyys on edullista yleensä vain lyhyellä aikavälillä. Pitemmän päälle siitä ei ole hyötyä kenellekään.

Mutta sittenkin on syytä pysähtyä kysymään, mitä kaikkea rehellisyydellä saatetaan tarkoittaa. Kun arvovaltainen yritysjohtaja painottaa rehellisyyden tärkeyttä johtamisessa, hän luultavasti tarkoittaa tällä sanalla paljon enemmän kuin pinnalta aluksi näyttää.

Rehelliisyys tarkoittaa varmaan-kin sitä, että hän pyrkii puhumaan totta. Mutta se varmasti tarkoittaa myös sitä, että hän ei salaa tärkeitä asioita

muilta työntekijöiltä tai alaisilta. Ehkä se tarkoittaa myös, että hän ei kaunistele tai peittele. Se voi tarkoittaa avoimuutta, mutta myös sitä, että hän kunnioittaa työntekijöidensä oikeutta olla perillä asioista, informoituja tilanteesta. Siihen kietoutuu näin luontevasti toisen yksilön kunnioittaminen. Rehelliisyys voi tarkoittaa myös sitä, että pyysy sanojensa takana eikä muuttele niitä tilanteen mukaan.

Rehelliisyydellä saatetaan tarkoittaa myös oikeudenmukaisuutta. Meillä jokaisella saattaa olla intuitiivinen käsitys siitä, mitä oikeudenmukaisuus on. Mutta sitä on silti ilmeisesti mahdoton määritellä yleisesti. Se voidaan tarkasti määritellä vain asia- ja tilannekohtaisesti. Nykyaikainen ihminen kaipaa tai vaatii oikeudenmukaisuutta, meillä on siis jokin oikeudenmukaisuuden tunto.

Silti on niin, että mitään täydellistä oikeudenmukaisuutta ei voida toteuttaa. Voidaan kysyä, mitä se mahdollista ollakaan, ja olisiko se edes hyödyllistä. Joskus toimitaan selvästi epäoikeudenmukaisesti jostain näkökulmasta, mutta silti toiminta saatetaan jostain toisesta näkökulmasta kokea esimerkiksi rehelliseksi, jos perusteet ymmärretään. Mutta usein rehellisyyttä käsitetään myös oikeudenmukaiseksi.

Rehelliisyys voi jopa merkitä myötätuntoa toisen tilannetta kohtaan tai vaikkapa ymmärrystä siitä, että jokainen haluaa hallita elämäänsä ja siksi olla perillä omaan elämäänsä vaikuttavista asioista. Siihen voi liittyä myös

jokin annos tasa-arvon ajatusta. Ihmiset ovat tällöin oikeuksissaan suhteellisen tasa-arvoisia yrityksen sisällä, vaikka heillä on erilaisia velvollisuuksia ja erilaista vastuuta erilaisen asemansa vuoksi. Ehkä johtajasta saatetaan sanoa, että hän on rehellinen mies tai nainen, jos hän käsittelee yleensäkin tasa-arvoisesti henkilökuntaa, pyrkimättä pitämään tarkoituksellisesti tai tarpeettomasti heitä eriarvoisessa asemassa.

Rehellisyyteen saatetaan liittää myös ajatus siitä, että johtaja tuntee ja tunnustaa alaistensa vastuullisuuden, eli on tietoinen heidän vastuullisesta asenteestaan työhönsä, mutta myös omaa elämänsä ja esimerkiksi perhetään ja sen toimeentuloa kohtaan. Tavallaan hän näin kunnioittaa toisen yksilön ihanteita, ehkä myös heidän vakaumustaan.

Jos jostakusta sanotaan, esimerkiksi johtajasta, että hän on rehti mies tai nainen, niin se saattaa sisältää hyvin paljon. Käyttäessämme tällaista ilmaisua emme varmasti itsekään ole aina selvillä kaikesta siitä, mitä sillä tarkoitamme. Olemme ehkä omaksuneet ympäristöstämme ihanteita tietämättämme, olemme hyväksyneet ne, ja saatamme kiteyttää koko ihannearsenaalimme ja -toiveemme yhteen sanaan, vaikkapa sanaan rehellinen, rehti tai reilu.

Se että joskus saatamme pelkistää oman ihannekatsumuksemme joihinkin sanoihin, ei voi kätkeä sitä tosi-seikkaa, että ihanteita on tosiasia

lukuisia. Ihanteita on todella paljon, kuten luettelostani käy ilmi. Niitä on itse asiassa rajattomasti ja niillä kaikilla on jotain merkitystä elämän keskeisyydelle, jatkuvuudelle, sujuvuudelle ja miellyttävyydelle.

Tietysti voi kyynisesti ajatella, että joku yritysjohtaja nostaa esiin tällaisen arvostetun sanan vain kiillottaakseen omaa tai yrityksensä kuvaa. Rehellisyydestä puhuminen tekee toki tässä yhteiskunnassa myönteisen vaikutuksen, luo arvostettua imagoa, vaikka kaikki toiminnassa ei olisikaan ollut rehellistä. Tämäkin puoli meissä on, sitä ei tule unohtaa. Mutta ajatellaan tässä asiaa tarkoituksella myönteisesti. Tähän voisi kuitenkin lisätä myös sen, että yritysjohtajan ei varmasti tule olla tyhmänrehellinen, niin että hän vaarantaa esimerkiksi avoimuudellaan yrityksensä toiminnan.

Rehellisyyden hohdokasta sanaa saatetaan siis käyttää väärin. Kun joku vaatii rehellisyyttä tai oikeudenmukaisuutta esimerkiksi politiikkaan, niin se saattaa pahimmassa tapauksessa tarkoittaa vain esimerkiksi sitä, että rahaa täytyy antaa meillekin tai asiat on toteutettava meidän näkemysten mukaan.

Yleensä on edullista kohdella ihmisiä tiettyjen ihanteiden mukaan. Jos ihmistä kohdellaan tässä mielessä hyvin, hän todennäköisesti ilmaisee myös omassa käyttäytymisessään ihanteita. Jos jotakuta kohdellaan "huonosti", mitä kaikkea se nyt tarkoittaakin, hän alkaa yleensä käyttäytyä itsekkin huonosti, alkaa olla hankala ja oirehtia.

Jos häntä kohdellaan "hyvin" - se tar-koittaa siis käytännössä joidenkin ihanteiden mukaan - hän todennäköisesti antaa itsekkin parastaan. Hyvin kohdeltu on esimerkiksi vastuullinen, rehellinen ja aloitteellinen paljon todennäköisemmin kuin huonosti kohdeltu.

Ihanteisiin vastataan ihanteilla; näin voi ainakin noin väljästi väittää. On selvää, että poikkeuksia voidaan osoittaa, eikä ihmisiä voida aina kohdella vain hyvin, elämän realiteetit voivat olla siinä määrin kovat. Ihmiset voivat olla myös veltoja, epäluotettavia, vastuuttomia ja välinpitämättömiä, ja se voi vaatia määrätietoista toimintaa ja kovia päätöksiä.

Ehkä kaikesta tästä voi aavistaa, että elämämme on mitä moninaisempien ihanteiden läpäisemä. Ne ohjaavat käyttäytymistämme, suhteitamme toisiin ihmisiin ja asioihin, esimerkiksi myös suhdettamme luontoon. Olemme yleensä huomaavaisia, kohteliaita ja hienotunteisia toisiamme kohtaan. Parhaimmillaan kunnioitamme toisten näkemyksiä, käsityksiä, elämän otetta jne., vaikka emme voikaan niitä aina hyväksyä.

Mutta toisaalta harva meistä on kovin perusteellisesti miettinyt kuitenkaan omia ihanteitaan. Ehkä ei olekaan kaikin osin helppo tiedostaa perusteellisesti sitä, mitä pitää ihanteiden näkökulmasta arvokkaana. Ehkä me vain toteutamme niitä käyttäytymisessämme. Olemme yleensä aikamme lapsia.

Olemme omaksuneet joitakin ihanteita ympäristöstä, omilta vanhemmiltamme, ajanhengestä tai meille on teroitettu niitä mieleen vaikkapa jossain koulutuksessa. Olemme tietysti voineet niitä pohtia ja selkeyttää itsekkin ja päätyneet johonkin tyyliin. Olemme saattaneet joutua pohtimaan niitä esimerkiksi omia lapsia kasvattaessamme ja törmäillessämme heidän kanssaan. Tällainen mietiskely ja omien kokemusten tutkiminen on varmasti joskus paikallaan. Itse kukin meistä saattaisi huomata, että käyttäytymisessämme on kehittämisen varaa.

Kuten edellä yritin osoittaa, rehellisyyden monivivahteista sanaa tarkastellessani, ihanteet muodostavat usein käytännössä kirjavan riepumaton, jota ei aina ole helppo eritellä selkeästi ja johdonmukaisesti, vaikka se on kiinteä osa arkista puuhailuamme. Ihanteet ovat osa olemistamme ja elämäämme jatkuvasti. Käyttäytymisessämme on tietty ihanneosa, vaikkei sen sisältö olisikaan meille itsellemme kovin selkeä.

Arkisessa toiminnassa ovat aina jotkin ihanteet mukana, vaikka ne tietysti vaihtelevat yksilöstä ja tilanteesta toiseen. Ne eivät voi puuttua, koska muuten elämä menisi täydeksi kaaokseksi. Ihminen on siis muun ohella myös "ihanneolento", ihanteidensa mukaan toimiva olento. On muistettava, että me vaadimme myös toisiltamme, esimerkiksi alaisiltamme, tiettyjen ihanteiden mukaista käyttäytymistä, vaikkapa vastuullisuutta, ahkeruutta ja

huolellisuutta. Muussa tapauksessa sanomme yhteistyön irti.

Tutkijana mielelläni lanseeraisinkin uuden ilmaisun, nimittäin sanan ihanneanalyysi tai ihanne-erittely. Koska ihmisen toiminnassa on aina ihanneosa, niin ihanneanalyysi on sen selkeyttämistä ja jäsentämistä, ts. analysoimista, mitä se todella on. Jokaisella yksilöllä, yhteisöllä, yhteiskunnalla ja historiallisella ajanjaksolla on toimintaihanteensa, vaikka niistä ei oltaisi kaikin osin tietoisia. Meidän on itse asiassa mietittävä, minkälainen toimintatapa johtaa parhaaseen tulokseen, esimerkiksi juuri ihanteiden näkökulmasta. Ehkä arvojohtaminen tarkoittaa juuri tätä.

Lyhyesti todettakoon, että erityisesti Euroopassa ovat viimeisten vuosisatojen aikana voimistuneet monenlaiset ihanteet tai yleisemmin arvot, joita voi kutsua yhteisnimellä yksilöllisyys-ihanteet. Eurooppalaisissa yhteiskunnissa ihmisillä on kaikenlaisia vapauksia ja oikeuksia, ja niiden alue vain kasvaa. Yksilön elämää on suojattu monella tavoin. Tämä on itse asiassa uutta historian pitkästä näkökulmasta. Yksilön vapauksien ja oikeuksien korostuminen merkitsee myös sitä, että työelämä on muuttunut menneisyyteen nähden olennaisesti.

Yksilöiden itsenäisyyden (autonomisuuden) korostuminen ei ole kuitenkaan merkinnyt pelkästään itsekkyyden lisääntymistä. Meidän edellytetään myös olevan omatoimisempia, aloitteellisempia, luovempia ja vastuul-

lisempia kuin menneisyydessä. Yksilön arvon kunnioittaminen näyttääkin yleensä nostavan hänessä esiin tällaisia asenteita ja ihanteita, jotka ovat sosiaalisesti myönteisiä. Eurooppalaiset ovat omatoimisia, itsenäisiä ja aktiivisia, näin voitaneen kai yleisesti väittää.

Arvostusanalyysi

Mutta me emme ole maailmassa toteuttaaksemme tai noudattaaksemme vain ihanteita. Me myös tuotamme tavaroita ja palveluja, samoin kuin myös kulutamme niitä. Olen kutsunut niitä arvoja, jotka liittyvät tuotantoon ja palveluihin arvostuksiksi.

Sanaa arvostus käytetään monessa merkityksessä, mutta tässä haluan antaa arvostukselle rajoitetun merkityksen. Mitä ihmiset arvostavat? Ihmiset arvostavat esimerkiksi ruokaa, juomaa, vaatteita, asuntoja, huonekaluja, autoja, televisioita, puhelimia, videoita. Mutta he arvostavat myös tietoja, taitoja, koulutusta, tiedettä, virkoja, oppiarvoja, arvonimiä, julkisuutta, menestystä, paremmuutta, taidetta, taideteoksia, rauhaa, luontoa, yksinäisyyttä jne.

Monet arvostukset ovat ymmärrettäviä, koska ne perustuvat ihmisen tarpeisiin, ajatellaan esimerkiksi ruokaa tai vaatteita. Mutta se, minkälaista ruokaa ja vaateetusta ihmiset missäkin kulttuurissa ja minäkin ajankohtana arvostavat, on varsin yllättävää. Siihen vaikuttavat maantieteelliset seikat, pe-

rinteet, uskomukset ja erityisesti nyky-aikana oikukas muoti.

Ihmisten tarpeet ovat todella monet. Joskus puhutaan esimerkiksi aineellisista, sosiaalisista ja henkisistä tarpeista, mutta tuskin näilläkään käsitteillä onnistutaan kuvaamaan ihmisen tarpeiden rannatonta kirjoa. Arvostukset perustuvat varmaankin lopulta inhimillisiin tarpeisiin, vaikka itse arvostamisen ilmiö on hyvin oikukas ja yllättävä.

Pelkistäen voi sanoa, että koko talouselämä pyörii arvostusten varassa. Ihmiset hankkivat arvostamia tuotteita ja palveluja; tämä koskee sekä yksittäisiä kuluttajia että yrittäjiä. Arvostukset luovat kysyntää ja markkinoita.

Osa arvostuksista syntyy tuotekehittelyn seurauksena hyvin luontevasti. Kun esimerkiksi lääketieteen alueella kehitetään jokin laite tai tekniikka, joka edistää, helpottaa tai halventaa jonkin sairauden diagnoosin tekemistä, on selvää, että tieto tällaisesta tuotteesta herättää arvostusta ja pyrkimyksen tuotteen hankkimiseen. Viime kädessä tietysti terveyden tai jopa vielä yleisemmin elämän arvostus on taustalla.

Sama koskee tietysti kaikkea tuotantotekniikkaa. Kun uusia tehokkaampia ja edullisempia tuotantomenetelmiä onnistutaan kehittämään, se herättää yrittäjien ja tuottajien arvostuksen. Kuluttaja puolestaan pyrkii hankkimaan elämäänsä helpottavia tai mukavammaksi tekeviä tuotteita tai pal-

veluja tai yksinomaan muodikkaita tavaroita.

Tästäkin näkökulmasta monet arvostukset ovat ymmärrettäviä ja luonnollisia. Uusi tekniikka, uudet laitteet ja välineet valtaavat arvostukset ja markkinat. Tapahtuman voi ajatella olevan kaavamaisesti kaksivaiheisen. Ensin on tietysti oltava innovatiivinen ja kehitettävä tuote, jolla voisi olla käyttöä tai joka ehkä voisi syrjäyttää vanhat tuotteet. Mutta tämän lisäksi on pakko myös pyrkiä tiedottamaan potentiaalisille asiakkaille tuotteesta ja yritettävä herättää heidän arvostuksensa.

Kaikissa tapauksissa uusien arvostusten herättäminen ei ole helppoa, vaikka olisi kyse kuinka hyvästä tuotteesta tahansa. Joskus yrittäjä joutuu tekemään pitkään työtä, jotta asiakkaat oivaltavat, miksi jokin tuote on heille hyödyllinen, edullinen ja tarpeellinen. Ehkä monen yrityksen rahat ovat loppuneet juuri siinä vaiheessa, kun tuotetta pitäisi alkaa markkinoida. Arvostuksen herättäminen voi joskus kestää kauan tai vaatia aivan erityisen määrätietoisia ponnisteluja. Eikä siinä ehkä aina onnistuta, ja tällöin ilmeisesti yrittäjä on ymmärtänyt jotenkin väärin ihmisten arvostusten muodostumisen.

Mutta minusta on tärkeää huomata, että myös arvostukset ovat tärkeitä arvoja. Ehkä ne ovat jostain näkökulmasta tärkeimpiä arvoja yhteiskunnassa, koska ne ovat tavallaan kaiken toiminnan ja toimeliaisuuden lähtökohta. Kaikki me olemme liikkeellä

tavoittelemassa arvostamiamme asioita tai hankkimassa keinoja, esimerkiksi rahaa tai koulutusta, arvostamiemme asioiden saamiseksi. Itse asiassa: mitä moninaisempia arvostuksia, arvostuspiirejä yhteiskunnassa on, sitä moninaisempaa toimintaa siinä on, mikä puolestaan merkitsee yleensä myös taloudellista toimintaa. Arvostusten moninaisuus on itse asiassa vaurauden edellytys.

Arvostukset ovat kuitenkin hyvin yllättäviä. Itse tekninen kehitys yllättää; aina ilmantuu uusia tuotteita ja uusia tekniikoita, joita ei osattu ennakoida. Mutta tämän lisäksi ihmisen mieli on myös yllättävä. Herää yllättäviäkin arvostuksia, eikä mainonta yleensä pysty pitämään yllä tai luomaan kovin keinotekoisia arvostuksia. Arvostukset pitävät yllä talouselämää, mutta taloudessa on niin monia vaikuttajia ja piirejä, että tilanne arvostusten ennakoimisen kannalta on vaikea ainakin pitemmällä tähtäimellä.

Tässäkin haluaisin lanseerata uuden käsitteen, arvostusanalyysi. Arvostukset muodostavat ihanteitakin mutkikkaampia keskinäisten riippuvuuksien verkostoja, joten niitä ei ole helppo tiedostaa. Siksi saattaa olla tärkeää aika ajoittain huolellisesti pysähtyä miettimään, mitkä arvostukset tietyllä alueella todella ovat ja miten ne mahdollisesti tulevat muuttumaan lähiaikoina. Markkinatutkijat varmaan tekevätkin tällaista työtä. Markkinatutkimuksissa yritetään selvittää ihmisten arvostuksia ja tulevaisuuteen suuntau-

tuvia toiveita, esimerkiksi jonkin tuotteen tai tuotealan suhteen.

Monesti yrittäjä ja johtaja joutuu kuitenkin luottamaan omaan intuitioon, kokemukseen ja sormituntumaan, kun hän tunnustelee tilannetta. Mutta juuri kehityksen mutkikkuuden, yllättävyyden ja tavattoman moninaisuuden vuoksi hänen on syytä kuunnella eri tahoja, joilla luonnollisesti on eri kuva kehityksen mahdollisuuksista.

Tavallaan johtaja siis joutuu toimimaan teknisen kehityksen ja arvostusten muodostamassa mutkikkaassa kentässä ja joutuu arvioimaan ja tulkitsemaan eri suunnilta tulevia viestejä. Hän on itse osa tuota arvostusten kenttää, jossain sen polttopisteessä. Hänellä saattaa olla itsellään vakaumus siitä, mikä on oikeaa arvostusta, mutta yritystoiminnan kannalta se voi osoittautua joko erehdykseksi tai menestysseksi. Monesti opitaan kantapään kautta se, kumpaa se oli.

Nykyaikana viestejä on jopa liikaa. Niitä kaikkia ei jaksa kuunnella eikä tulkita. Tästä tulee oma stressinsä. Elämää ja ratkaisuja on pelkistettävä. Me olemme monenkirjavien kehitystrendien ja arvostuspiirien ristitulella, ja niitä tietysti pitäisi yrittää kuunnella ja osata arvioida. Pelkkä työn puskeminen ei ikään kuin enää riitä, vaan täytyy olla keskustelua, avoimuutta, informaatiovirtoja, aivoriihiä, neuvotte-luja, verkostoja jne. Näin voi ajatella saatavan tuntumaa siihen, mitä maailmassa liikkuu.

Olenkin ollut havaitsevinani, että monet kekseliäät johtajat ja yrittäjät ovat joko luonnostaan hyvin uteliaita kaikelle, mitä maailmassa tapahtuu, tai sitten he ovat ammatinsa kautta kasvaneet sellaisiksi. Sen lisäksi, että johtajalla tulee olla toiminnallista mielikuvitusta, hänellä tulee olla myös erityistä uteliaisuutta sen suhteen, mitä missäkin on menossa. Mitä useampia suuntia jaksaisi kuunnella, sitä paremmat edellytykset saattaisi olla keksiä, mitä tulevaisuudessa arvostetaan.

Kokemusarvot

Itse asiassa on vielä neljäskin arvojen luokka, nimittäin kokemusarvot. Ihminenhan on ennen kaikkea kokeva olenno ja hän arvioi tietenkin kokemustensa arvoa. Me saamme hyviä kokemuksia ystäväydestä, liikunnasta, taiteesta, luonnosta, uskonnosta, kirjallisuudesta, kuorolaulusta, seuratoiminnasta jne. Viime kädessä arvostuksetkin palautuvat kokemuksiin, ehkä lopulta kaikki arvot. Kun ihmiset puhuvat arvoista, he monesti tarkoittavat niitä hyviä kokemuksia, joita he saavat joidenkin asioiden tai harrastusten parissa.

Kokemukset ovat paljon sidottuja siihen, mitä kulttuuri, ts. ympäröivä maailmamme ja yhteiskuntamme voi kokemuksina tarjota. Omat kokemuksemme ovat kehittyneet tiettyyn suuntaan suomalaisen yhteiskunnan ja länsimaisen kulttuurin jäsenenä. Kokemusten kehittyneisyys heijastaa kulttuurin kehittyneisyyttä.

Yhteiskunnassa on todella runsaasti nimenomaan kokemustarjontaa nykyään. Siihen, mikä on ihmiselle arvokasta juuri kokemusten näkökulmasta, kätkeytyy lopulta koko ihmisen sallaisuus ja arvoitus.

Edellä olen halunnut tarkastella tarkemmin vain kahta neljästä arvojen luokasta, nimittäin ihanteita ja arvostuksia. Omalla tavallaan ne ovat kiinteä, arkinen ja jokahetkinen osa elämämme punosta. Ne on syytä panna merkille, jos haluaa olla tietoisempi toiminnastaan. Ne muodostavat sen ihanne- ja arvostusympäristön, jossa joudumme toimimaan.

Kari E. Turunen: Arvojen todellisuus, johdatus arvokasvatukseen. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 1993. Toinen painos.

Miten Suomi tästä eteenpäin?

Viimeisen kolmen vuoden aikana olemme kuulleet etupäässä huonoja uutisia. Taloudellinen lama, raskas velkaantuminen ja työttömyys, minkä monet ovat omakohtaisesti kokeneet. Syyllisiksi nähdään avuttomat poliitikot ja pankinjohtajat. Syyllistämisestä on tullut kansanharrastus. Mutta entä jos kansakin on osasyllinen? Jos kysytään laman syvempiä syitä, paljastuu sellaiseksi 1980-luvulla huipentunut kuluttava ja tuhlaava elämäntapamme, yli varojen eläminen.

Suomi ei pääse tästä eteenpäin muuten kuin arvokeskustelun, uuden arvojen järjestyksen avulla.

Olemme nähneet ihmisen lähes pelkästään aineellisiin arvoihin suuntautuvana olentona. Sellainen ihminen kuluttaa äkkiä loppuun myös luonnon. Ja sen ohella itsensä.

Elämässä on muitakin arvoja, jotka olisi uudelleen löydettävä. Esimerkiksi läheiset ihmiset. Näyttää siltä, että juuri laman aikana läheiset ihmis-suhteet, "kumppanuus", kuten Terho Pursiainen sanoo, on nousemassa arvoonsa. Pääsemme eteenpäin vain toisiamme tukien. Mikään sosiaalipolitiikan turvaverkko ei voi korvata toisiaan tukevien ihmisten verkostoa.

Toinen uudelleen löydettävä arvojen alue on henkiset ja hengelliset

arvot alkaen luonnon kokemisesta. Suomen paikoittain vielä kauniissa luonnossa piilee valtavia ilmaisia arvoja.

Kysymys on oman elämän- ja maailmankatsomuksen muodostamisesta. Siihen tarjoaa aineksia tiede ja taide, filosofia ja uskonto. Se vaatii tosin enemmän omaa sisäistä ponnistusta kuin marketissa vaeltaminen. Kysymys on tasapainoisemmasta, vähemmän ainetta kuluttavasta elämäntavasta.

Mutta eteenpäin ei päästä liioin ilman yrittämisen uutta nousua. En tarkoita vain taloudellista yrittämistä - sitäkin tarvitaan, kun suuret organisaatiot työllistävät entistä vähemmän - vaan myös yritteliäisyyttä toisten tukemisessa, kansalaisten sosiaalipolitiikkaa. Ja yritteliäisyyttä henkisellä alalla; uuden, henkisesti ravitsevamman kasvatuksen ja kulttuurin rakentamisessa. Kuvittelen, että näillä eväillä Suomi pääsee eteenpäin, tyydyttävämpään elämää seuraavan vuosituhannen alkaessa.

Yhden evään haluan vielä lisätä edellisiin. Rehellisyyden, joka läpäisee niin politiikan kuin arkielämän. Mikään ei tuhoa ihmisten välistä luottamusta siinä määrin kuin epärehellisyys.

On uuden liikkeelle lähdön aika.

KIRJA-ARVIOINTEJA

Hengellinen uudistuminen pelastaa ihmiskunnan

Hans Küng & Karl-Josef Kuschel (toim.): Elämää säilyttävät arvot. Maailman uskontojen parlamentin julistus ja sen tausta. Helsinki Arator 1994 110 s. Hinta 89 mk.

Viime vuoden elokuussa kokoontui Chicagossa maailmanuskontojen toinen parlamentti sata vuotta sen jälkeen, kun uskontojen ensimmäinen parlamentti pidettiin vuonna 1893 samassa kaupungissa. Kokoukseen osallistui 6500 ihmistä lähes kaikista mahdollisista uskonnoista. Kokouksessa hyväksyttiin maailmanneetoksen julistus, joka ottaa kantaa ihmiskunnan tulevaisuuden avainkysymyksiin.

Julistuksen alussa piirretään värikkäin vedoin kuva maailman poliittisesta, ekologisesta, taloudellisesta ja sosiaalisesta kriisitilanteesta. Julistuksen mukaan maailmassa riehuvien tuhovoimien valtaan ei kuitenkaan tarvitse alistua. On jo olemassa eetos, jonka pohjalta maailmanlaajat tuhoilmiöt voidaan torjua. Se löytyy siltä yhteiseltä alueelta, mikä maailmanuskunnoissa kaikista eroista huolimatta löytyy.

Tästä lähtökohdasta käsin julistus esittää joukon vaatimuksia ja periaatteita. Jokaisella ihmisellä on muuttumaton ja koskematon arvo. Siksi on sitouduttava kaiken elämän kunnioittamiseen ja väkivallattomuuteen, solidaarisuuteen ja oikeudenmukaiseen taloudelliseen järjestykseen, tasa-arvoisuuteen sekä miehen ja naisen kumppanuuteen. Julistus vaatii suvaitsevaisuutta ja totuudellisuutta poliitikalta, tieteeltä, taiteelta, kirjallisuudelta ja tiedotusvälineiltä. Erityisesti tuomitaan uskonnon nimissä esiintyvä väkivalta. Julistuksen punaisena lankana on kultainen sääntö: Tee ihmisille sitä, mitä tahdot heidän tekevän sinulle!

Periaatteet ovat tuttuja monista eri yhteyksistä. Uutta on se, että ne nostetaan nyt esille uskontojen yhteiseltä pohjalta.

Uutta on myös vaatimus tietoisuuden muuttumisesta: "Vetoamme yksilöllisen ja yhteisöllisen tietoisuudenmuutoksen puolesta, sen puolesta, että hengelliset voimamme heräisivät harkinnan, mietiskelyn, rukouksen ja positiivisen ajattelun tietä; vetoamme sydämiä kääntymisen puolesta" (s. 39-40).

Uskonnot eivät voi ratkaista maailman ekologisia, taloudellisia, poliittisia ja sosiaalisia ongelmia. Mutta uskonnot tarjoavat tien uuteen vastuulliseen mielenlaatuun ja uuteen elämänsenteesiin. Kysymys ei ole uuden maailmanuskonnon luomisesta, vaan lähtökohdan löytämisestä yhteiselle matkalle kohti parempaa tulevaisuutta.

Tällaisena julistus pyrkii olemaan perustana laajalle keskustelulle ja toiminnalle sekä eri uskontojen piirissä että niiden ulkopuolella. Maailmanneetoksen julistuksen ensimmäiset suomalaiset allekirjoittajat ovat presidentti Martti Ahtisaari ja tohtori Mikko Juva. Kirja sopii yliopistolliseksi oppikirjaksi, erilaisten opinto- ja keskusteluryhmien käyttöön ja tietysti myös jokaisen valveutuneen ihmisen virikkeelliseksi luettavaksi.

Maailmanneetoksen julistuksen lisäksi kirja sisältää julistuksen historiaa ja aatehistoriallista taustaa käsittelevät luvut, joissa tarkastellaan myös uskontojen yhteistyön esteitä. Sisällysluettelon sivuviitteet eivät täsmää loppupuolen alalukujen osalta.

Uskontojen maailmanneetoksen julistus on paikoitellen paatoksellista idealismia: Mutta tällaista idealismia ja siihen kätkeytyvää toivoa maailmamme tarvitsee. Onnittelien kustantajaa puheenvuoron julkaisemisesta. Kiitoksen ansaitsevat myös kirjan suomen-

kielisen version toimittaja Reijo E. Heinonen
ja suomentaja Taisto Nieminen.

Raimo Harjula

Messiaan kaipuu ja fundamentalismi

Messianismi (toim.) Tarja Kallio-Tamminen. Vaasa 1994: Kosmos -julkaisu, Vihreä sivistysliitto ry. 189 s., sid. Hinta 51 mk.

Messianismi on ollut jo vuosituhansia tärkeä kulttuurinen voima. Sillä tarkoitetaan ihmisryhmien taipumusta turvautua vahvaan johtajaan, jonka toivotaan vievän ahdingossa oleva kansa tai ryhmä kohti suurta tulevaisuutta. Ajatus suuresta tulevaisuudesta ja tuhatvuotisesta valtakunnasta on ollut kiinteästi messianismiin liittyvä idearakennelma niin poliittisella kuin uskonnollisellakin taholla. Tähän liittyy myös ajatus lopun ajasta eli apokalyptiikka tai eskatologia. Messiaita ja pelastajia tulee vastakin olemaan eikä maailmanlopun ennustuksista tule olemaan puutetta. On vaiputtavaa ja itsetiedostusta kohottavaa havaita messianismia myös pienemmissä ympyröissä: aina ei tarvitse olla kysymys suurista yhteiskunnallisista tai uskonnollisista liikkeistä.

Teos sisältää useita erittäin hyviä ja asiantuntevia artikkeleita. Mikko Zenger tarkastelee messianismia taistelussa pyhän maan perinnöstä. Tapio Tammisen artikkeli on hyvin valaiseva ja tuo tietoisuuteemme väkivaltaisen hindufundamentalismien - Suomesahan tunnetaan lähinnä vain islamilaisuuden fundamentalismi. Seija Saari taas paljastaa meissä kaikissa asuvan fundamentalismien ja tekee paljon hyviä huomioita: syväekologit (Linkola), ääri-feminismi, saatanan palvojat ja tietellinen fundamentalismi voitaisiin aivan hyvin nimetä omiksi fundamentalistisiksi lohkoiksi. "Rajaa on vaikea vetää minnekään. Lopulta päädyimme aina itseemme ja oman elämämme tarkasteluun. Mikä minut erottaa jo leiman otsaansa saaneista ja mielipiteensä avoimesti ilmaiseista tutuistani? Vain sekö,

että pelkään seurauksia?" Kaya Brandt tarkastelee uususkontoja kiihkottomasti. Niiden sisältämän messianismin suhteen voisi olla kyllä kriittisempikin. Vielä tarkemmin tulisi myös pohtia uususkontojen leviämisen syitä: tunteen ja hengen syrjäyttämistä tieteessä ja länsimaaisissa uskonnoissa.

Messianismin tarkastelu Suomen politiikassa on myös osa kirjan parasta antia. Rauli Mickelson kirjoittaa teemasta: Messiaaninen uho ja sen tuho Suomen puolueissa. Puolueille tekisikin hyvää tehdä seinätaulumenetelmällä hieman itsetiedostustyötä kysymällä itseltään: Mikä on puolueemme toisuus? Mikä on puolueemme paha? Mikä on puolueemme hyvä? Kuka on puolueemme messias? Mikä on tulevaisuus? Tulosta voisi verrata artikkelin esittämään analyysiin ja istahtaa hyvä tovi miettimään asiaa.

Teos on tärkeä puheenvuoro teemasta, joka on ollut suomenkielellä vaillinaisesti tarkasteltu. Tätä olisi tarvittu jo 70-luvun kiihkeimpinä poliittisina vuosina. Analyysille, ja hyvälle analyysille erityisesti, on yleensä ominaista, että ne tehdään reilusti jälkeenpäin.

Artikkelikokoelmille on tyypillistä, että ne pyrkivät hajoamaan liian laajalle keskeisen yhteyden alkaessa näyttää löyhältä. Tässäkin on erityisesti Kivistön ja Luoman artikkeleiden kohdalla tämä ongelma. Aina-kin Luoman artikkeli olisi tullut kirjoittaa teoksen teeman mukaisesti kriittisestä näkökulmasta.

Kokonaisuuden kannalta olisi ollut hyvä saada mukaan useampi ilmiökenttää psy-

kologisesti luotaileva tarkastelu. Pyrkimys messianismiin, millianismiin ja apokalyptiikkaan näyttää olevan kulttuurista riippumatta ihmisille ominaista. Tämä olisi tarjonnut herkullisen pohjan ihmispsykyen ja ryhmädynamiikan asiantuntijoille, joilla useilla olisi ollut tästä painavaa sanottavaa. Tässä teoksessa psykologinen näkökulma jää lähes yksinomaan Siiralan osittain teknisistä syistä epäonnistuneen haastattelun varaan. Toinen suunta,

johon sisältöjä olisi voinut kuljettaa olisi ollut apokalyptiikka. Tästä kriittisillä teologeillamme olisi varmasti ollut sanottavaa. Teoksen toimittamisessa on ollut liian kiire: lukemista häiritsee runsas painovirheiden määrä ja mm. nimien translitteroinnin puutteet. Mustavalkoiset kuvat rytmittävät kirjaa mukavasti.

Esko Paakkola

TYLY LOITSU RAKKAUDESTA

Juhani Jää: Eksyneet pojat, romaani, Like 1994, 196 sivua, nid. hinta 80 mk.

Juhani Jään esikoisromaanin kertoja Juhani Aaltonen on graduaiheen ja vapaudenkaipuun ajamana päätenyt johonkin Latinalaisen Amerikan maahan, jonka nimi jää arvoituksiksi. Kertoja elää nykyhetkeen kaskaiden surinassa keskellä suurlakon uhkaa ympärillään romanttisia vallankumoussankareita, huume-kauppiaita ja katulapsia. Tähän todellisuuteen sekoittuvat otteet unista, mielikuvituksesta ja lapsuudesta, josta romaanin todelliset persoonallisuudetkin tulevat. Takaumissa pikkupoika varttuu Pohjois-Karjalassa jyrkevien, suustaan hävyttömiä vanhusten ja arjen kurimuksessa unelmistaan luopuneiden aikuisten varjossa. Haaveilleen hän saa suunnan Columbiasta tulleen postikortista, salaperäisen velipuolen lähettämästä. Ja ensirakkaus Lilja-Maria Koski on mustalaisten sukua, ja sama rakkaus polttaa pojan mieltä vielä vuosien päästä toisella puolella maapalloa.

Alaotsikko määrittelee Eksyneet pojat loitsuksi ja tarina eteneekin loitsun tavoin kuumeisena jomotuksena alusta loppuun. Kieli on uupumattoman elävää ja kekseliästä. Aistit sekoittuvat, kun aurinko on niin polttava että se surisee ja jymisee ja kun kaskaiden sirinä saa näkyvän muodon: "Siritys valuu läiskiksi tyynynpäällisiin --." Myös vimmainen itämurteen väöntö lapsuuden takaumissa

tuo kerroksensa loitsun tykytykseen. Kirjoittaja ei arkaile eikä kysele lupia todellisuuden tasojen yhdistellessään, nykyhetken sekoittuu sykäyksinä kaikki mitä kertoja muistaa, uneksii tai pelkää. Jopa saman virkkeen sisällä siirrytään taidokkaasti Väli-Amerikasta jonkin Joensuun liepeille. Ajan kokemus tulee vellovan moniulotteiseksi ja romaani onkin omistettu "Niille jotka muistaa".

Juhani Jään kerronta liekehtii sellaisella volyyymilla, että pienetkin heikkoudet paljastuvat armottoman herkästi. Miksi alleviivata kotkan symboliarvoa vapauden edustajana, kun romaani jo muutenkin huutaa minäkertojan vapaudenkaipua! Ja kun loistavasti kuvatus, eroottisuutta kihisevän biljardikohauksen päätteeksi tokaistaan: "Maailma on pieni kuin biljardipallo", tehdään vääryyttä paitsi lukijan kokemukselle myös itselleen loitsulle. Loitsu ei selitä vaan sykkii ja hourehtii, kuten Eksyneet pojat toki parhaimmillaan tekeekin. Kun minäkertoja kutsuu rakastettuaan nimityksillä 'pakkomielteideni peukaloruuvi' tai 'riippuvuuteni myrkkyselitikki', sanotaan tuosta surumielisestä ja tylästä rakkaussuhteesta jotain niin riipaisevaa että jälki jää. Juhani Jään loitsun puhtainta ja syvin sanottava on sen sanonnassa.

Ruut Rajantie

Kriittisen korkeakoulun kevään 1995 kurssit

Äänen syvän ymmärtämisen ja kokemisen jatkokurssi

Alkeiskurssin käyneille. Opettajina Kirsti Autio ja Raisa Saloheimo. Perjantaisin klo 17.15 - 19.30 20.1. alkaen. Kurssimaksu 360 mk.

Uni ja todellisuus -seminaari

Workshopin tavoitteena on oppia käyttämään unta itsetuntemuksen syventäjänä, oman sisäisen kasvun välineenä ja elämän rikastuttajana. Kouluttaja: Ph.D., psykologi Léo Matos. Ajankohta: 10. - 12.2.1995. Kurssimaksu 680 mk.

Mielikuvat voimavarana

Kurssilla harjoitellaan keskittymistä, mielikuvien ja visualisoinnin käyttöä mm. erilaisten tavoitteiden saavuttamisessa. Kouluttajana LL Pekka Aarninsalo. Keskiviikkoisin klo 17.30 - 19.45 8.3. alkaen. Kurssimaksu 380 mk.

Myönteinen ajattelu kasvatuksessa

Seminaari perjantaisin klo 8.45 - 16.00 Helsingissä 10.2., Turussa 10.3., Tampereella 17.3. Käsiteltävinä teemoina: Myönteisen ajattelun periaatteet, kasvatuksen rajoittavuus (määrittämisen ongelma ja kieltojen maailma), turvalliset rajat ja ongelmien ratkaiseminen. Kouluttajana VTK, psykologi Keijo Tahkokallio. Kurssimaksu 250 mk Helsinki, Turku ja Tampere 280 mk.

Myönteinen ajattelu

Seminaari perjantaina 24.3. klo 8.45 - 15.45. Käsiteltävinä teemoina: Myönteisen ajattelun perusteet, myönteinen vuorovaikutus, muutosproblematiikka ja jaksaminen. Kouluttajana VTK, psykologi Keijo Tahkokallio. Kurssimaksu 350 mk.

Väri voimavarana

Vapauttava, kokemuksellinen maalauskurssi. Kouluttajina: KuvO Pirkko Hakkila ja taiteilija, kirjailija Nelly Jurvelius. Torstaisin klo 17.15 - 19.30 26.1. alkaen. Kurssimaksu 450 mk.

Miten kustannan kirjan?

Perehdyttää kirjankustannustoiminnan perusasioihin. Kouluttajina toim. joht. Pekka Mäkelä ja Esko Paakkola. Perjantaina 7.4. Kurssimaksu 760 mk.

Myönteisten elämäntaitojen koulutus

Ovatko voimavarasi käytössäsi? Myönteisten elämäntaitojen koulutuksen lähtökohtana on usko ihmisen luoviin mahdollisuuksiin ja myönteisiin voimavaroihin. Toisinaan käy kuitenkin niin, että elämän ristiriidat, paineet ja ahdistus kasvattavat muurin näiden voimavarojen ympärille. Jokainen muuri on toisaalta ylitettävissä tai alitettavissa, särjettävissäkin. Usein siinä on ovi. Tarvitaan vain oikea avain. Oven avaamisessa voi toisista ihmisistä, tiedoista ja taidoista olla apua. Sitä paitsi tehtävä voi osoittautua hauskaksikin.

Koulutus kestää vajaan vuoden ja siihen voi osallistua työn ohessa. Kouluttajina toimivat VTK, psykologi Keijo Tahkokallio, LL Pekka Aarninsalo ja kulttuurisiteeri Sini Piippo. Pyydä tarkempi esite. **Hakuaika tammikuussa**

Äänen syvän ymmärtämisen ja kokemisen kurssit Valamossa

I kurssi 13. - 17.6.1995 ja II kurssi 18. - 22.6.1995 Opettajana toimii professori Igor Reznikoff.

Toteutetaan yhteistyössä OK-opintokeskuksen kanssa. Kurssit sopivat kaikille kiinnostuneille eivätkä ne edellytä ennakkotaitoja tai -valmiuksia. Esitilaukset ja ilmoittautumiset: Kriittinen korkeakoulu, Köydenpunojankatu 4 b, 00180 Helsinki: puh. 90-612 1511, fax 90-680 2990.

KRIITTINEN KORKEAKOULU

YLEISÖTILAISUUDET KEVÄT 1995

- ma 6.2.
klo 18.00
P3 *Naisen ja miehen uskonto*
NAINEN ISLAMISSA - KUNINGATAR VAI KYNNYSMATTO?
FK Sylvia El Kaddioui, kultt. siht. Mikko Telaranta
- ma 13.2.
klo 18.00
P4 MITÄ KALLIOMAALAUKSET KERTO VAT SUOMEN
MENNEISYYDESTÄ ?
Opettaja Pekka Kivikäs, professori Juha Pentikäinen
- ma 20.2.
klo 18.00
P4 *Naisen ja miehen uskonto*
VOIKO MIES PELASTAA NAISEN?
TK, tutkija Elina Vuola, kommentti: dos. Matti Myllykoski
- ma 27.2.
klo 18.00
P3 EETTINEN EDISTYS, ME-TIETOISUUS JA KANSAINVÄLISYYS
Professori Sven Krohn
- ma 6.3.
klo 18.00
P3 *Naisen ja miehen uskonto*
JEESUKSEN ANDROGYNIA?
Dos., TT Raimo Harjula, kommentti: TT Eija Köntti
- ma 13.3.
klo 18.00
P3 TARVITSEKO NYKYIHMINEN MEDITAATIOTA?
FT Helli Toivanen, bioterapeutti Matti Kuusela
- ma 20.3.
klo 18.00
P3 NAISEN JA MIEHEN ERI OLEMUSPUOLET
Joht., psykoterap. Britt-Marie Perheentupa, VTK Antti-Veikko
Perheentupa
- ma 27.3.
klo 18.00
P3 SEKSUAALINEN HYVÄSIKÄYTTÖ - TUTKIMUKSEN JA HOIDON
UUSIA SUUNTAVIIVOJA
Psykiatri Ben Furman, kehittämisspöhl. Sirpa Taskinen
- ma 3.4.
klo 18.00
P3 MIKÄ ON OLENNAINEN NYKYTAITEESSA?
Taiteilija J.O. Mallander, toimittaja Kaija Kaitavuori
- ma 10.4.
klo 18.00
P3 TÄSTÄ PUHUTAAN
- ma 24.4.
klo 18.00
P3 VIELÄKÖ REHELLISYYS ON SUOMALAINEN KANSALLISHYVE?
Kriittisen korkeakoulun johtokunnan jäsenet

Tilaisuudet pidetään Porthaniassa, Hallituskatu 11 ja ne ovat kaikille avoimia ja maksuttomia.

Tilaisuuksien puheenjohtajana toimii Kriittisen korkeakoulun kulttuurisihteeri Sini Piippo.

Kaikki tilaisuudet järjestetään yhteistyössä Opintotoiminnan keskusliiton kanssa.

Tilaisuudet 6.2., 20.2., 6.3. järjestetään yhteistyössä Helsingin yliopiston uskontotieteen laitoksen kanssa.

Tilaisuus 27.3. järjestetään yhteistyössä Sexpo ry:n kanssa.

Lisätietoja: Kriittinen korkeakoulu, Köydenpunojankatu 4 b, 00180 Helsinki, puh 90-612 1511, fax 90-680 2990.

KRIITTINEN KORKEAKOULU JULKAISUJA SARJA

N:o 13 (1989) Esko Paakkola (toim.)

EUROOPAN SIELUNMATKA

Airiston seminaarin raportti 105 s.; **alehinta 10 mk**

N:o 15 (1991) Esko Paakkola (toim.)

LOHIKÄÄRMEEN SILMIÄ POLTTAA - ARTIKKELEITA
POIKIEN KASVATUKSESTA.

Kirjoittajina mm. psykiatri Jari Sinkkonen, psykologi

Keijo Tahkokallio ja psykologi Katja Rantala.

103 s., **alehinta 10 mk**

N:o 16 (1994) Liisa Kiesiläinen

KASVATUSYHTEISÖJEN KULTTUURIVALLANKUMOUS

Teos käsittelee lähinnä päiväkotien kasvatuskulttuuria sen kehittymistä sekä siihen vaikuttavia tekijöitä kuten arvoja. Kirja pohjautuu käytännön kokemuksiin ja sisältää paljon toimintaehdotuksia alalla työskenteleville. FK, psykologi Liisa Kiesiläinen toimii erilaisissa varhaiskasvatuksen henkilöstön koulutustehtävissä. 140 S., **85 MK**

(postimaksun lisäksi hintaan lisätään 15 mk:n toimitusmaksu)

TILAUKSET :

KRIITTINEN KORKEAKOULU

Köydenpunojankatu 4 b

00180 Helsinki

puh 90-612 1511

fax 90-680 2990